
De Nederlandse sociologie als eenheid van beleid

H. M. Jolles

'Die Soziologen haben die Soziologie bisher nur verschieden interpretiert; es kömmt darauf an, sie zu verbessern'.
(vrij naar Karl Marx).

1. Aanleiding

Het praten over landelijke structuren, ook voor wetenschappelijk onderzoek, is niet van de lucht. Op het ogenblik waarop deze regels worden geschreven, geven daarin vooral de Beleidsnota Universitair Onderzoek (BUOZ) en de Innovatienota¹ de toon aan. Zij richten zich tot alle wetenschappen, zij het in ongelijke mate. Hun boodschap is gekleed in termen van organisatiegraad van disciplines, landelijke systemen van overleg en programmering van onderzoek, het richten op maatschappelijke prioriteiten, en periodieke verantwoording over het gebruik van daartoe beschikbaar gestelde middelen.

Men kan niet zeggen dat deze materie in alle wetenschappen en bij alle categorieën van hun beoefenaren even sterk leeft. Ongetwijfeld wordt zij door grote groepen van onderzoekers ervaren als geformuleerd in een onbegrijpelijk ambtelijk dieventaaltje, waarin bedreigingen zijn verpakt waar zij zo ver mogelijk vandaan moeten trachten te blijven. Maar ook als men zich beperkt tot de veel kleinere groep van wetenschapsbeoefenaren die zelf in deze structuurdiscussies zijn betrokken, dan blijken toch nog de verschillen in engagement en rendement bij de onderscheiden wetenschappen groot te zijn.

De zin van landelijke vormen van samenspraak is vooral in twee overwegingen gegrond: het gaat in het merendeel der gevallen om toewijzing c.q. verdeling van (geld-)middelen, en steeds is er sprake van regelingen of beslissingen die de wetenschap aangaan en waarover zij bijgevolg terecht zelf zeggenschap verlangt. Hierbij moet in het oog worden gehouden, dat de meeste gelden die aan de wetenschap toevloeien, door de centrale overheid worden verstrekt en dat aan hun besteding derhalve de oplossing van een verdelingsprobleem voorafgaat.²

Nu is ongetwijfeld dit verdelingsprobleem niet in alle wetenschappen even groot. Het zal zich, om te beginnen, niet sterk voordoen in specialistische gebieden die in het land slechts enkele beoefenaren tellen. Het zal ook minder klemmend zijn in wetenschappen, waarvan de beoefening niet het gebruik van kostbare centraal aan te schaffen en te beheren apparatuur met zich meebrengt. En het verdelingsprobleem is minder belangrijk, wanneer voor de financiering van onderzoek in sterkere mate een beroep kan worden gedaan op diverse, sterk

gespreide, instanties.

Met deze antwoorden heeft men tegelijkertijd gezegd, dat de betekenis van het verdelingsprobleem voor een wetenschap niet in eerste instantie afhankelijk is van de (internationale of nationale) ontwikkelingsgraad van die wetenschap, en ook niet van de mate waarin binnen deze wetenschap een consensus is gegroeid over vraagstukken van wetenschapsleer, methode of techniek van onderzoek.

Wanneer men de overlegstructuren, die voor verschillende wetenschappen bestaan in verband met de zgn. tweede geldstroom (i.c. Z.W.O.) als maatstaf zou mogen nemen voor hun organisatiegraad op landelijk niveau, dan kan men zeer globaal zeggen, dat de natuurwetenschappen de hoogste organisatiegraad vertonen, en de maatschappijwetenschappen de laagste. Het gebied van de geesteswetenschappen ligt daar tussen in.³ Binnen de groep der maatschappijwetenschappen bestaan nog weer vrij grote verschillen, waarbij o.a. de psychologie er als relatief hoog uit komt, en gebieden als economie, rechtswetenschappen en sociologie als uitgesproken laag moeten worden gezien. Indien nu voorts rekening zou worden gehouden met pogingen die binnen afzonderlijke vakgebieden gaande zijn om tot enig landelijk beraad en landelijke samenwerking te komen, dan moet men konstateren, dat ook dan de sociologie behoort tot de gebieden met de minst gunstige vooruitzichten. Aangezien ik van mening ben, dat dit perspectief niet overeenkomt met de wijze waarop de meeste sociologen hun eigen vak zien en spreken over de positie van dit vak te midden van de sociale wetenschappen, lijkt mij hier een probleem aanwezig dat nadere signalering en waar mogelijk behandeling verdient.

De aktualiteit van dit vraagstuk wordt ook nog door twee recente uitspraken onderstreept. De eerste is te vinden op een aantal plaatsen in de Beleidsnota Universitair Onderzoek, waar de minister van Onderwijs en Wetenschappen spreekt over landelijke plannen en programma's van onderzoek per discipline, jaarlijks via de Academische Raad te verantwoorden en bij te werken; dit geldt dan dus ook voor de Nederlandse sociologie. De tweede is o.a. te vinden in een artikel van A. Hoogerwerf in *Intermediair*,⁴ dat de achterstelling van de maatschappijwetenschappen voor wat betreft faciliteiten en gelden voor onderzoek aan de orde stelt; tot de achtergestelden behoort dan ook de sociologie.

Nu kan men zich afvragen of deze kwestie op deze plaats aangesneden moet worden door iemand, die zich uit hoofde van zijn algemene betrokkenheid bij financiering van (tweede geldstroom-) onderzoek juist zoveel mogelijk buiten de commitments ter zake van afzonderlijke gebieden van wetenschap behoort te houden. Ik ga deze vraag zeker niet uit de weg, doch wil haar beantwoording aanhouden tot het slot van deze beschouwing. Mijn probleemstelling voor het moment is dan de volgende:

(a) de zelfperceptie van de sociologie als centrale en theoretisch bundelende

sociale wetenschap vindt op het ogenblik in Nederland geen pendant in haar organisatiegraad ter zake van het onderzoek;

- (b) deze discrepantie vormt een probleem uit een oogpunt van onderzoekbeleid;
- (c) het is van wezenlijk belang voor de Nederlandse sociologie deze discrepantie te bestrijden.

2. Zelfperceptie van de sociologie

Wie zich in beknopt bestek wil uitspreken over een geheel terrein van wetenschap, die ontkomt er niet aan, tal van nuancerings en gradaties buiten beschouwing te laten en zijn uitspraken te doen in stellende zin. Het blijft dan aan anderen voorbehouden, begiftigd met meer tijd, ruimte en kennis van zaken, om elk van de uitgesproken stellingen te toetsen en waar nodig te corrigeren. Ik bevind mij hier ook in die situatie. Mij ontbreekt de mogelijkheid van een grondige toetsing, en mij past derhalve een overeenkomstige werkwijze en opstelling. Ik denk dan, dat de hiernavolgende uitspraken van toepassing zijn op de sociologie.

(a) De socioloog heeft vanouds geleerd de inzichten waartoe zijn vakbeoefening leidt ook toe te passen op de sociologie zelf als een der mogelijke objecten. Wat men, in verband met de sociologie, wel aanduidt als het probleem der verdubbeling of ook wel der culturele relativiteit, kan tevens worden opgevat als een kenmerk, dat de socioloog in hoge mate gevoelig kan maken voor de problemen die de sociologie voor zich zelf oplevert, en daarmee voor zelfreflectie. Er zijn, denk ik, weinig wetenschappen waarin zoveel beoefenaren zoveel energie besteden aan het problematische dat hun vak voor hen te bieden heeft. In weinig wetenschappen bestaat een zo uitgebreide literatuur van het type dat is aan te duiden als 'reflexive sociology', balans van de sociologie, of ook sociologie van de sociologie.⁵

Voor zover dit waar is, kan het dienen als steun voor de onderstelling, dat de socioloog bij uitstek begrip zal kunnen hebben voor de sociale condities waaronder zijn wetenschapsbeoefening plaats vindt en voor de mogelijkheden om in deze condities regelend en corrigerend in te grijpen.

(b) De meeste sociologen zullen de sociologie niet beschouwen als een restverschijnsel of als een specialistisch gebied van kennis, doch veeleer juist als een algemene en centrale discipline in een groter geheel van sociale wetenschappen, en misschien wel als *de* centrale sociale wetenschap, die de eigen gaardheid en de samenhang der sociale wetenschappen bepaalt. Deze uitspraak houdt niet in, dat een dergelijke zelfperceptie der sociologen steeds ook overeenkomt met de visie van anderen op de sociologie, bv. van economen en politicologen. Wat de eersten als een natuurlijk gegeven zouden kunnen opvatten, willen de anderen

nog wel eens zien als oningevulde pretenties of als bluf. In zoverre echter als de sociologen voor hun vak een multidisciplinaire centrumpositie inruimen, mag men dan ook verwachten, dat zij de daarbij behorende denkbeelden hebben over de wijze, waarop de ontwikkeling van deze wetenschap moet worden gestuurd, het onderzoek moet worden georganiseerd en de kennis geordend. Tevens mag men verwachten, inzichten aan te treffen over de weg waarlangs en de manier waarop bijdragen van andere (bv. meer specialistische) sociale wetenschappen in sociologische kennis worden geïntegreerd.

(c) De grote meerderheid der sociologen ervaart (en aanvaardt) de sociologie als een wetenschap, waarin tal van richtingen en stromingen om de voorrang strijden, en derhalve als een veelheid van invulmogelijkheden. In zoverre als zij het eens kunnen zijn met de stelling van Alvin Gouldner, dat de dominantie van het functionalisme in de sociologie sinds de jaren zestig is verbroken en vervangen door een veelheid van alternatieven,⁶ zouden ze het er over eens kunnen zijn dat de verscheidenheid op ideologisch, op wetenschaps-theoretisch en op methodologisch gebied zijn voortzetting vindt in een verscheidenheid aan sociologieën. Men bindt dan de overtuiging (of scheidt de twijfel) dat deze alle terecht de benaming 'sociologisch' dragen, alsmede de kennis omtrent wat die term dan inhoudt. In ieder geval zullen ze er door het bestaan van stromingen en opvattingen niet van worden weerhouden, aan een dergelijke basale sociologie te blijven geloven. Misschien zelfs menen sommigen, dat de verdeeldheid naar richtingen toch in wezen geen invloed heeft op grote delen van het concrete, empirische sociologische bedrijf.

(d) In veel hedendaagse sociologie is de gedachte van de culturele bepaaldheid van de wetenschappelijke kennis – en a fortiori geldt dat voor sociologische kennis – gemeengoed. Het denken over de samenleving, zo stelt men, ondergaat invloeden van die samenleving, en, in meer concrete zin, de maatschappelijke positie van de sociologische onderzoeker is medebepalend voor de wijze waarop hij de sociale werkelijkheid ziet en zijn bevindingen rapporteert. Datzelfde doortrekt bijgevolg de wetenschappelijke resultaten zelf.

Enigszins in strijd met het voorgaande is evenwel, dat veel sociologen toch aan de reikwijdte van deze culturele bepaaldheid in hun eigen werk weinig of geen aandacht schenken. Sommigen erkennen wel de invloed van wat zij als klassepositie opvatten, doch vele anderen twijfelen aan de bruikbaarheid van deze gedachte. En vooral opvallend is het feit, dat de als relevant toegelaten gedachte van de culturele bepaaldheid van sociologische kennis nauwelijks heeft geleid tot nationale scholen in de sociologie. Dat zou er op kunnen duiden, dat men aan het internationale contact der vakgenoten en aan hun verwantschap in terminologie en denkvormen weer zoveel betekenis toekent, dat de ontwikkelingsgang van de sociologie toch overwegend in internationale verbanden wordt gezien.

(e) Mede in verband met het voorgaande kan men de sociologie getypeerd

zien als een wetenschap die zich in wisselwerking met haar sociale omgeving en daarmee ook in wisselwerking met haar object ontwikkelt. Dientengevolge kan de ontwikkeling van sociologische kennis niet worden beschreven in termen van groei en accumulatie doch veeleer in termen van actualiteit van kennis, van betrokkenheid op het hier en nu en van kennisslijtage.⁷ In zoverre als deze gedachte bij sociologen heerst, is het begrijpelijk dat hun wetenschaps- en onderzoekbeleid uiting geeft aan hun betrokkenheid in deze actuele wisselwerking. Men kan dan begrijpen dat enerzijds steeds weer programma's worden opgesteld en systemen van mogelijke kennis beproefd, en dat anderzijds telkens weer nieuwe constellaties deze schema's ondergraven. Aan te nemen is dat de meeste sociologen deze bestaansvorm van hun eigen vak ook typerend achten voor alle sociale wetenschappen, en zij zien zichzelf dan ook niet ongaarne als de meest zuivere vertegenwoordigers van deze vorm van actualiteitsgebonden sociale wetenschap. In deze benadering is tevens het uit andere terreinen afkomstige onderscheid tussen zuivere en toegepaste wetenschap grotendeels verdwenen.

3. De Nederlandse deelverzameling

Naar mijn indruk is de plaatsbepaling waaraan de Nederlandse sociologen hun bijdragen aan het vak onderwerpen, niet wezenlijk anders dan het hier in algemene termen geschetste beeld van de internationale sociologie. Men moet daarbij uiteraard in rekening brengen, dat men altijd het eigene meer van nabij en dus ook meer in detail beziet en het dan moeilijker heeft met generale uitspraken. Toch waag ik de volgende.

(a) Er is wel een specifiek Nederlandse sociologie geweest, die zich in detail met Nederland bezig hield en die thans achteraf als pre-sociologische aanloop, als sociografie of als sociografisch intermezzo is getypeerd. Haar bijzonderheid was deels haar betrokkenheid op eigen samenleving en woongebied, deels haar worteling mede in de geografie. Met het openbreken van de internationale contacten na 1945 en het aantreden van een nieuwe generatie als sociologen opgeleide onderzoekers in de jaren vijftig was evenwel het lot van deze vorm van vakbeoefening bezegeld.⁸ Dat feit beroofde de sociologie hier te lande tevens van een mogelijk kader voor landelijke programmering van onderzoek.

(b) Onder de oppervlakte van de veel meer internationaal getinte, veel meer methodologisch geavanceerde en tegelijk ook op theorievorming gerichte sociologiebeoefening van later jaren bleef, op een laag niveau van kennisvorming en in directe wisselwerking met praktijk en beleid, een brede onderstroom van sociaal onderzoek bestaan: voor direct gebruik, pretentieloos, ongeschikt voor generalisatie, beleidsgericht en direct ter plaatse. Van dit onderzoek zal het moeilijk zijn een zuiver beeld te krijgen en een geschiedenis te schrijven. De sociologie in haar universitaire, meer officiële gedaante, toonde zich weinig

hierdoor geroerd en er evenmin vaak voor aansprakelijk. Tot op de huidige dag is deze praktische onderzoeksactiviteit omvangrijk en noodzakelijkerwijs versnipperd gebleven. Pogingen tot systematisering en verbetering van niveau, zoals nu weer ondernomen in het kader van het Meerjarenplan Sociaal Onderzoek en Beleid,⁹ lijken dan ook op voorhand weinig kansrijk.

(c) De 'officiële' academische sociologie is, met haar aansluiting aan internationale ontwikkelingen in het vak,¹⁰ in de jaren zestig ook betrokken geraakt in de richtingen- en methodenstrijd. Zonder hier in detail te treden kan men zeggen, dat sociologie steeds meer als sociologie-in-de-traditie-van werd geïnterpreteerd, en dat een toenemend besef van desorientatie en van verbrokkeldheid daarmee hand in hand ging, al zal het bij sommige nauw betrokkenen op het moment zelf veelal ervaren zijn als afscheid van een traditionele vorm van sociologiebeoefening en als een nieuw begin. Elementen van ideologisering en politisering lijken zich voor te doen, evenals verzet daartegen. Er zijn tekenen ook van een generatiekloof, waarbij het onderscheid tussen hen die de periode van sociografie en sociaal onderzoek nog hebben meegemaakt en de jongeren van na die tijd, geleidelijk verbleekt ten gunste van het verschil tussen degenen die in hun dagen nog 'gewoon' empirisch onderzoek deden, en hen die zich daar kritisch van distancieerden. Het totale beeld lijkt er een van uiteenlopende en onverenigbare geschiedenissen en perspectieven, van vergruizeling en van crisis.

(d) Bij al deze wisselingen in klimaat en optiek moet toch worden vastgesteld, dat de sociologie in ons land hoe dan ook een alom erkende en gevestigde wetenschap is geworden, met eigen studierichting, eigen leerstoelen en instituten, eigen carrièrelijnen van vakbeoefenaren, enige duizenden afgestudeerden werkzaam in een verscheidenheid van maatschappelijke posities, een grote mate van aanvaarding van denkrant en terminologie door anderen; – kortom een situatie van bevestiging die alle aanleiding en mogelijkheden zou kunnen bieden voor een op die sociologie gericht beleid. De vraag waarom dit laatste zo goed als afwezig is, verdient dan ook extra aandacht.

4. Facetten van desoriëntatie

De Nederlandse sociologie van dit moment is, althans in mijn visie, allermist een bloeiende onderneming. Zij heeft, in tegendeel, een goede kans straks als eenheid binnen een zich ontwikkelend eigen wetenschaps- en onderzoekbeleid te ontbreken. Voor dit sombere perspectief zijn in de huidige situatie een aantal aanwijzingen te vinden. Ik neem maar weer mijn toevlucht tot een opsomming in punten.

(a) Het wetenschappelijk forum in de Nederlandse sociologie lijkt relatief zwak ontwikkeld. Zo is er niet één organisatie of vereniging waarvan het voor de meerderheid der sociologen vanzelf spreekt dat ze er lid van zijn. Er bestaat niet

eens een situatie van elkaar bestrijdende en dan activerende verenigingen. Naar recente aanwijzingen is het merendeel van de sociologen niet bij de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging aangesloten.¹¹ Wat gunstiger lijkt de forum-situatie op het terrein van de vaktijdschriften, al ontbreken m.i. de aanwijzingen dat deze tijdschriften inderdaad de vormgeving van een Nederlandse sociologie, als grootheid waar men gezamenlijk iets mee wil en iets van verwacht, tot hun taak rekenen. (Laat ik hopen hierin ongelijk te hebben). Misschien is het nog steeds wel juist om te zeggen, dat de sociologie in algemene zin onderwerp van kritische reflectie is gebleven (Goudsblom 1974, Ultee 1977)¹² of object van registratie en inventarisatie (Rademaker, e.a. 1978).¹³ Maar dat geldt toch niet de vraag naar stand en vooruitzichten voor de Nederlandse sociologie, en zeker niet de vraag wat men daar gezamenlijk voor wil doen.

(b) De onderzoekorganisatorische ondersteuning van de Nederlandse sociologie is verre van bevredigend. Dit geldt niet zozeer de voorzieningen als wel vooral het gebruik dat daarvan wordt gemaakt. Aan onderzoekinstituten en personeelsformaties is geen gebrek, integendeel. Voor wat dit betreft gelden de konstateringen van de Verkenningcommissie uit 1975 nog onverkort. Maar wat al deze instellingen met elkaar afspreken over iets als een landelijk onderzoek-programma blijft, althans voor mij, onzichtbaar. De universitaire instituten zouden elkaar via SISWO hebben kunnen vinden, als ze gewild hadden. Maar het probleem lijkt hier juist te zijn, dat de relaties met en via SISWO (enkele goed werkende groepen niet te na gesproken) gekenmerkt worden door vrijblijvendheid. Dat leidt er dan weer toe dat SISWO zich op deelterreinen van de sociologie (arbeid, onderwijs), deels door eigen ambitie deels door het uitblijven van verderreikende effecten van bundeling, zelf mee in het onderzoek begeeft. Ook hier mis ik een centraal punt waar de vraag, welke beleidslijnen voor het Nederlandse sociologische onderzoek in hun samenhang moeten worden uitgezet, ook maar wordt gesteld. Dat enkele samenwerkingsverbanden (sociolinguïstiek,¹⁴ godsdienstsociologie) zich in een verband buiten de sociologie hebben ontwikkeld dan wel als los staande groepen daarbinnen optreden (werkge-meenschap verklarende sociologie) acht ik symptomatisch.

(c) Over het onderzoek zelf moet nog een verdere opmerking worden gemaakt. In tegenstelling tot de jaren vijftig, toen, o.m. in de Vereniging van Sociaal-Wetenschappelijke Onderzoekers (VSWO), het onderzoek ten minste nog als probleem aan de orde was, is het in de jaren zestig ten dele als reguliere activiteit van sociologen stilgevallen, en thans nog pas weer ten dele hervat. De devaluatie van de opleiding in het onderdeel Methoden en Technieken aan de meeste studierichtingen sociologie spreekt boekdelen.

Er doet zich hier ook een merkwaardige verschuiving voor naar mijn indruk. Terwijl tot in de jaren zestig het sociologisch onderzoek, voor zover het verricht

werd, overwegend op de eigen samenleving was gericht en dat van de cultureel-anthropologen op gebieden buiten Europa, lijkt het er thans voor een deel op, dat de cultureel-anthropologen ook binnen Nederland de onderzoekstraditie van de sociologen hebben overgenomen en hierin zelfs er in slagen tot een vernieuwing van de vroegere sociografische traditie te komen (Brunt 1974, Verrips 1978),¹⁵ terwijl de sociologie zich in zekere mate de rol aanmeet van een esoterische commentaar-wetenschap. Ik denk dat het zeker op zijn tijd nuttig is commentaar te geven op waargenomen tendenties of op andermans werk, maar op den duur zal men in deze rol toch wel alle rechten hebben verspeeld, hoeveel kennis van de literatuur men ook inbrengt.

(d) Van Rossum heeft onlangs (Van Rossum, 1979)¹⁶ mede aan de hand van een analyse van Nederlandse oraties uit een aantal decennia, de ontwikkeling van de Nederlandse bedrijfseconomie gereconstrueerd en haar programma's beschreven. Wie zou trachten dit zelfde voor de Nederlandse sociologie te doen, die zou hier op onoverkomelijke problemen stuiten. Niet alleen zoekt men bij enkele kroondocenten in de sociologie tevergeefs naar een oratie, maar van hen die zich wel aan deze traditie hebben gehouden vindt men in de oraties veelal geen program voor hun aandeel in het vak, gezien tegen de bredere achtergrond van de ontwikkeling van de sociologie.¹⁷ Het is denkbaar dat ze dit program als vanzelfsprekend beschouwen of bekend veronderstellen. Waarschijnlijker is, dat de verzamelde kroondocenten in de Nederlandse sociologie mogelijk wel een weerspiegeling vormen van de veelheid van onderwerpen waar men zo al toe kan komen in dit vak, maar geen eenheid van programstelling en geen wegwijzers naar een toekomstige samenhang.

(e) Velen van mijn collega's (c.q. vroegere collega's) zullen net als ik wel eens het genoegen hebben gehad deel te kunnen nemen in de landelijke samenspraak der universiteiten binnen de secties van de Academische Raad. Zij zullen dan ook hebben kunnen waarnemen, dat binnen de sectie sociologie de vraag naar de vereisten voor de Nederlandse sociologie als een hoe dan ook voorstelbare entiteit nauwelijks aan de orde was, doch veeleer een tolerabele omgang met de diverse sociologieën. Mij is geen ander vak bekend, waarin de benamingen van de universitaire vakgroepen (waarover door de Academische Raad moet worden geoordeeld) een grotere verscheidenheid vertonen dan de sociologie. Wie zou denken dat eenzelfde examenvak in de organisatie van de opleiding leidt tot een enigszins uniforme indeling naar hoofdgroepen, die vindt dat althans in de benamingen niet terug. Veleer dringt zich de gedachte op, dat in elk afzonderlijk geval is getracht particulariteiten te ontzien, rekening te houden met alle gevallen waarin vakgenoten niet met elkaar kunnen of willen samenwerken, of andere, meestal strict locale omstandigheden. Hoe anders is verklaarbaar dat de docenten die alle dezelfde leeropdracht hebben (sociologie, zonder nadere specificatie) in zo verschillend benoemde vakgroepen belanden? In dit beeld van

versnippering is zelfs een onderdeel als Methoden en Technieken niet geheel aan die diversiteit ontkomen. En ook hier geldt: een eenheid van landelijk beleid valt er niet in te lezen.

(f) Daar sluit een verder punt bij aan. De sociologie is sterk in het ordenen van waarnemingen, het systematiseren van verworvenheden en ze heeft een zekere reputatie ter zake van 'middle range' theorieën. Maar ze is uitgesproken zwak in de eenheid van haar nomenclatuur en in de systematiek waaraan zij zelf zou moeten worden onderworpen. Men kan niet zeggen, dat de eensgezindheid over tal van zaken bij de psychologen zoveel groter is dan bij de sociologen. Maar men kan wel stellen dat de destijds door Duijker aangevatte discussie over nomenclatuur en systematiek in de psychologie in Nederland (Duijker, 1979)¹⁸ tot een helderheid van universitaire ordening heeft geleid, waardoor veel problemen die voor psychologen zeker zo moeilijk hanteerbaar zijn als voor sociologen, in ieder geval beter plaatsbaar en bespreekbaar zijn gebleken. Een dergelijke ordenende geest ontbreekt m.i. in de sociologie van onzent.

(g) Een zeer specifiek probleem, dat de sociologen in Nederland en daarbuiten altijd al parten heeft gespeeld, is de omstandigheid dat er wel sociologische opleidingen bestaan, maar geen beroep van socioloog. Dat is niet alleen een vraagstuk van professionele identiteit of maatschappelijke erkenning. Het is ook een probleem dat in mijn lijstje thuishoort. Dat de medische wetenschappen kunnen optreden als kaders voor een daarbinnen te formuleren onderzoekbeleid is niet in de laatste plaats te danken aan het feit dat de medische opleiding uitmondt in de medische professie. De sociologische opleiding laat, wat extreem gesteld, niet veel meer achter dan een gezichtspunt. Zij heeft geen beroepsvervolg, en ze wil dat zelfs ook niet. Maar dit feit berooft haar, wederom, van een mogelijk aanknopingspunt voor een wetenschaps- en onderzoeksbeleid. De destijds door het Ministerie van Sociale Zaken uitgegeven monografie over het beroep socioloog spreekt over een als zodanig niet bestaande grootheid.¹⁹

(h) Tenslotte moet ik hier de aandacht vestigen op een mentaliteitsprobleem, dat met verschillende hierboven genoemde punten samenhang vertoont. Ik doel op de steeds weer opduikende neiging van sociologen om vraagstukken inzake hun eigen wetenschap (zoals de bovenstaande) niet te zien als problemen waaraan men iets in praktische zin zou moeten en ook zou kunnen doen, maar als kenmerken die men sociologisch behoort te kunnen duiden. De socioloog ontpopt zich hier als de commentator, zelfs in eigen zaak, als iemand die het probleem in kwestie wel zeer interessant vindt, die het sociologisch tot in de diepte kan doorlichten, maar er dan blijkbaar in praktische zin toch geen boodschap aan heeft. Ik kan dat niet anders aanduiden dan als een mengsel van hovaardij en morele armoede. Het mechanisme dat hierin werkzaam is, en waaraan bv. ook de wetenschapsociologie een deel van haar motoriek ontleent, dient in de reeks van factoren welke de Nederlandse sociologie in haar sturende

impulsen verlammen, zeker niet als de minst belangrijke te worden gezien. Het signaleren alleen is echter niet voldoende.

5. Conclusies

Indien het voorgaande ook maar voor een gedeelte een juiste typering is van de stand van zaken, dan dringen zich enkele verontrustende conclusies op.

- (1) Er valt een grote discrepantie te constateren tussen de centrale plaats die sociologen, internationaal en nationaal, hun vak toedenken en de sociale en organisatorische inspanningen die zij zich daarvoor getroosten, dan wel de voorzieningen in deze waarover zij beschikken.
- (2) Er valt een tegenstrijdigheid te bespeuren tussen de centrale positie die de sociologie volgens veel sociologen zou dienen in te nemen binnen het geheel der sociale wetenschappen en de perifere posities waarin haar beoefenaren haar vak manoeuvreren als gevolg van de haar toegedachte taak als kritische commentator. Zij lijkt, bij wijze van spreken, meer een adjectief dan een substantief.
- (3) De Nederlandse sociologie ontvangt, als onderdeel van het vak dat speciaal van belang is voor de Nederlandse beoefenaren daarvan, onvoldoende aandacht als object van door hen gezamenlijk te voeren beleid.
- (4) De sociale en organisatorische randvoorwaarden voor een door de sociologen in ons land ten dienste van de sociologie te voeren beleid zijn niet vervuld.

6. Een actieplan?

Wie zou menen dat deze (of vergelijkbare) conclusies een logische afsluiting van deze beschouwing zouden vormen, die heeft de intentie waarmee ze geschreven werd niet voldoende duidelijk voor de geest. Thans terugkomende op de vraag die ik in het begin stelde en daar onbeantwoord liet, moge ik nu proberen mijn positie ten aanzien van deze zaak zo nauwkeurig mogelijk te schetsen. De lezer vergeve mij daarbij het persoonlijke element.

Als functionaris bij de tweede-geldstroomorganisatie Z.W.O. is het mijn taak aandacht te schenken aan financiële en organisatorische belangen van uiteenlopende gebieden van wetenschap. Van daar uit is mijn zorg voor het sociologische onderzoek niet anders dan die voor enig ander gebied van wetenschap. Dat ik daarnaast ook socioloog ben geeft mij althans een kans op enig groter inzicht in de stand van problemen van dit vak dan bij andere vakken het geval kan zijn.

Ik heb in het voorgaande misschien wel gesproken met gebruikmaking van hetgeen ik van de Nederlandse sociologie meen te weten, maar niet uitdrukkelijk als socioloog. Mijn commitment is een ander. Waar te nemen valt, dat in het

kader van de geleidelijke vorming van landelijke samenwerkingsverbanden, al dan niet ten dienste van de toewijzing van geldmiddelen, ook de meeste sociale wetenschappen daarin betrokken raken, soms disciplinegewijs, doch soms ook gegroepeerd naar andere gezichtspunten (deelgebied, maatschappelijk aandachtsveld, regio). Waar te nemen valt voorts dat daarbij onder andere titels wel groepen sociologen deelnemen, doch dat in dit organisatiepatroon de sociologie ontbreekt. Wanneer deze ontwikkeling zou worden bestendigd, dan zou dat tot een situatie kunnen leiden, waarbij de sociologie niet als aparte eenheid van onderzoekbeleid bestaat en evenmin in de organisatie en financiering van de sociale wetenschappen via de tweede geldstroom een eigen, autonoom gezichtspunt bijdraagt. In die termen zou men dan moeten zeggen dat er geen aparte sociologie meer bestaat, doch dat sociologisch onderzoek hooguit een misschien welkom doch vermoedelijk alleen geduld toevoegsel is bij andere gebieden. Deze constellatie nu lijkt mij principieel strijdig met het beeld en de doelvoorstelling die sociologen van hun wetenschap hebben. Om die reden acht ik het aannemelijk dat zij een dergelijke ontwikkeling ongewenst zullen achten.

Het zal uit het voorgaande duidelijk zijn dat ik het niet als mijn taak zie zelf hierover een wetenschappelijke uitspraak te doen of een beleidsoordeel te vellen, ook al ben ik er als socioloog bij betrokken. Ik kan niet verder gaan dan hier als mijn overtuiging uit te spreken, dat de sociologen in Nederland zelf op dit punt tot overleg en tot actie dienen te komen, en dat ik het zou betreuren als ze dit zouden verzuimen.

Misschien zijn er onder hen, die menen dat ik in mijn diagnose heb gefaald en dat de beleidssituatie veel gunstiger is dan ik heb geschetst. Mijn antwoord zou zijn: ik hoop van harte dat ze gelijk hebben, maar ik heb het tot nog toe niet gemerkt en vrees dat deze geruststelling niet zal komen of dat ze voos is. Misschien zijn er anderen die zouden menen, dat wellicht de diagnose juist is, althans in essentie, maar de therapie onbereikbaar. Zij zouden kunnen betogen, dat de sociologie dermate in twijfel en scepsis is bevangen of door ideologieën verscheurd, dat nog slechts te weinig sociologen voldoende on speaking terms met elkaar verkeren om hier tot actie te kunnen komen. Daarop zou ik willen antwoorden met een verwijzing naar de psychologie. Gezaghebbende psychologen hebben wel gezegd, dat de meeste beoefenaren van de psychologie het over de meeste in hun vak aan de orde zijnde kwesties onderling oneens zijn. Dat heeft ze er destijds niet in belet, tot een aanvaardbare opbouw van hun subfaculteit te komen en een levendig netwerk van onderzoekorganisaties op te bouwen waarin een stuk landelijk onderzoekbeleid kan worden gevoerd. Ik zou niet weten waarom dit voor de sociologie anders zou moeten zijn.

Het kan zijn, dat sommigen zouden willen betogen dat ze deze organisatorische arbeid niet wensen te verrichten omdat ze geen gelden uit de tweede geldstroom ambiëren, of misschien omdat ze menen dat de sociologie zonder

onderzoek en dus zonder onderzoeksgelden kan voortbestaan. In het eerste geval zou er dan aan herinnerd moeten worden, dat het landelijk overleg der vakgenoten straks ook zal worden gevraagd als het zal gaan om middelentoewijzing via de universitaire begrotingen. In het tweede geval kan ik mij ontslagen achten van enige reactie.

Ten slotte zouden er sociologen kunnen zijn die zeggen: deze analyse is wel adequaat en er moet ook wel wat gedaan worden, maar: is dat nu juist niet het werk van centrale instanties als Z.W.O., Academische Raad, of sectorraden. Hen zou ik aanraden toch nog eens de keuze tussen een structuur die men zelf mee bepaalt en een door anderen gemaakte regeling opnieuw te overwegen. De uitkomst lijkt mij weinig twijfelachtig.²⁰

Rest mij alleen nog iets te zeggen tegen mijn vakgenoten, die door het voorgaande niet zijn afgeschrikt of ontmoedigd en die mijn conclusie op de voorgaande analyse in grote stukken zouden kunnen delen. Hun vraag zou kunnen zijn: Wat moeten en wat kunnen wij daaraan doen? Alweer: het is niet mijn taak die vraag zelf te beantwoorden; maar enige handreiking is zeer wel mogelijk. Laat ik het samenvatten in een voorlopige lijst van vraag- en actiepunten.

1. De eerste vraag die zij zich zouden moeten voorleggen is: achten wij de sociologie in Nederland van voldoende belang en waarde om haar als een afzonderlijke grootheid in een landelijk onderzoekbestel een plaats te doen verwerven? Mijn antwoord, als een der hunnen, zal na het voorgaande niet moeilijk zijn.
2. Hun tweede vraag dient te zijn: gaat er in de Nederlandse sociologie voldoende aan onderzoek om, dat dit een landelijke organisatie van onderzoekers kan rechtvaardigen? Ik zou menen van wel, maar wacht hun antwoord gaarne en met belangstelling af.
3. Welke kernen bieden zich aan, waaromheen of met gebruikmaking waarvan een dergelijk landelijk samenwerkingsverband kan worden ontwikkeld? Mogelijke antwoorden zouden kunnen zijn: de NSAV, SISWO, de sectie sociologie van de Academische Raad, enige ad hoc te vormen overleggroep, of een combinatie hiervan.
4. Welke werkzaamheden dienen te worden aangevat om tot een dergelijk werkverband te komen? Voorlopige antwoorden zijn ten dele bij Z.W.O. verkrijgbaar, ten dele in recente beleidsnota's (o.a. BUOZ) te lezen, en voor het overige kan men ze zelf bedenken. Overleg over andere reeds in gang gezette acties in deze is zeer gewenst.
5. Zijn er al kernen waarbij kan worden aangesloten of die in een alle sociologen omvattend verband kunnen worden opgenomen? Voorlopig antwoord: ja die zijn er, zowel bij Z.W.O. als ten dele reeds bij SISWO. Overleg over verdere ontwikkeling of aanvulling is wenselijk.

6. Zijn er, indien nodig, extra fondsen beschikbaar indien voor dit werk speciale niet reeds elders begrote uitgaven moeten worden gedaan? Antwoord: deze vraag is zeker bespreekbaar; tijdig overleg met Z.W.O. of enige andere geldgever is dan gewenst.
7. In wat voor termijnen moet worden gedacht, wanneer de Nederlandse sociologen langs de hier geschetste lijnen tot een hen verenigend werkverband zouden willen komen? Deze vraag is niet met enige datum te beantwoorden noch ook in weken uit te drukken. Laat mij volstaan met te zeggen, dat de zaak m.i. enige urgentie heeft.

Alle antwoorden, die uit de sociologenkring op deze vragen zullen komen, eventuele verdere vragen en vooral signalen van eigen activiteit in deze wacht ik met belangstelling af.

Noten

1. *Beleidsnota Universitair Onderzoek*. Kamerstukken zitting 1979-1980, nr. 15825. Den Haag, 1979.

Innovatie. Het overheidsbeleid inzake technologische innovatie in de Nederlandse samenleving. Kamerstukken zitting 1979-1980, nr. 15855. Den Haag, 1979.

2. Vgl. ook: *Plaats en Perspectief*. Z.W.O. 1979.

En: H.M. Jolles, *Klein brevier van het wetenschapsbeleid*. Deventer, 1980.

3. De meest recente jaarboeken van Z.W.O. en de daarbij aangesloten stichtingen geven hieromtrent enige informatie.

4. A. Hoogerwerf, Bèta of gamma? Wetenschapsbeleid discrimineert maatschappijwetenschappen. *Intermediair*, XVI, 1980, no. 5.

5. Enkele signalen bij: Alvin W. Gouldner, *The coming crisis of Western sociology*. New York, 1970; Joh. Goudsblom, *Balans van de sociologie*. Utrecht, 1974; Robert W. Friedrichs, *Sociology of sociology*. New York, 1970; L. Laeyendecker, Problemen van de sociologie. *Intermediair*, 15, 2, 1974.

6. Gouldner, a.w.

7. Deze gedachte bouwt vooral voort op de door Max Scheler en Karl Mannheim ontwikkelde denkbeelden over een sociologie van kennis en wetenschap. Zij is tot nu toe wel verrijkt, doch niet meer losgelaten.

8. Hierover o.m.: J.A.A. van Doorn en C.J. Lammers, *Sociologie en sociografie*. *Sociologische Gids*, 1958.

9. *Nota Meerjarenplan Sociaal Onderzoek en Beleid*. Kamerstukken, zitting 1977-78, nr. 15043. Den Haag, 1978. Vgl. voorts: H.M. Jolles, *Beleid en sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Kanttekeningen bij een meerjarenplan. *Beleid en Maatschappij*, sept. 1978.

10. Als tijdbeeld nog steeds belangwekkend: J.A.A. van Doorn, *Beeld en betekenis van de Nederlandse sociologie*. Utrecht, 1964.

11. Het mij droefgeestig stemmend periodiek der Vereniging, Sociodrome, geeft hierover informatie.

12. Goudsblom, a.w.; W.C. Ultee, *Groei van kennis en stagnatie in de sociologie*. Diss. Utrecht, 1977.

13. L. Rademaker, red., *Sociologische encyclopedie*. Utrecht, 1978.

14. Vgl. jaarverslag 1978 van de Stichting Taalwetenschap. 1979.

15. L. Brunt, *Stedeling op het platteland*. Meppel, 1974. J. Verrips, *En boven de polder de hemel*. Groningen, 1978. Twee uit velen.

16. W. van Rossum, *Wetenschappelijke ontwikkeling als sociologisch probleem, met speciale aandacht voor ontwikkelingen in de Nederlandse bedrijfseconomie*. Diss. Amsterdam, 1979.

17. Enkelen die zich wel met deze vragen bezig hielden: J.A.A. van Doorn (oratie Leiden, 1958); Sj. Groenman (oratie Utrecht, 1948); H.M. Jolles (oratie Amsterdam, 1965).

18. Herdrukt in: H.C.J. Duijker, *De problematische psychologie*. Meppel, 1979.

19. Mijn editie van deze uitgave in de reeks Beroepenmonografieën stamt uit 1965 (Den Haag).

20. Vgl. verder Jolles, Klein brevier, vooral hoofdstuk III.